

TÂVÛS b. KEYSÂN

den dolayı idarecilerin ayağına gitmez, onlardan uzak durur, kendi meclisine gelen kişilere de aynı şekilde davranır, hediye kabul etmezdi. Ömer b. Abdülaziz hilâfete gelince Tâvûs ona gönderdiği mektupta, "İşlerin hayırlı olmasını istersen hayırlı kimseleri iş başına getir" diye yazmış, halife de cevabında, "Öğüt olarak bu bana yeter" demiştir. Tâvûs, Mürce'nin büyük günah işleyeni tam iman sahibi sayan görüşüne işaretlerle Iraklılar'ın, sert ve haksız uygulamalarıyla tanınan Emevî Valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî'nin mümin olduğunu söylemelerine hayret ettiğini belirtmiştir. İlmî faaliyetleri yanında Tâvûs'un San'a ve Cened'de kadılık yaptığı ve Emevîler'in Yemen valisi Muhammed b. Yûsuf es-Sekaffî'nin yanında âmil olarak çalıştığı rivayet edilir. Ömrünün son yıllarında Mekke'de oturdu. Hac sırasında Mina'da hastalandı ve 7 Zilhicce 106 (25 Nisan 725) tarihinde Mekke'de vefat etti. 101 veya 105'te yahut 110'lu yıllarda öldüğü de nakledilmektedir. Namazını Kâbe'de Halife Hişâm b. Abdülmelik kıldırdı. Tâbiîn dönemi âlimleri arasında güçlü şahsiyeti, istikrarlı görüşleri ve ilimde güvenilirliğiyle ön plana çıkan Tâvûs, Yemen'in âbidleri arasında sayılırdı. Kırk defa hacca gittiği, mala ve makama meyiletmeyen, zâhid ve duası makbul bir kimse olduğu ifade edilmektedir. İbn Abbas, "Herhalde Tâvûs cennetliktir" diyerek onun mânevî mertebesine işaret etmiştir.

Tâvûs'un görüşleri başta hadis kitapları olmak üzere tarih, tabakat, tefsir, fıkıh ve hilâf kitaplarında yer aldığı kadarıyla bilinmektedir. Ayrıca kaynaklarda onun menkıbelerine, özlü sözlerine ve geçmiş kavimlerden aktardığı hikâyelere yer verilmektedir. Mâlikî âlimlerinden Ebû Bekir Ahmed b. Yelûl (Yemlûl) et-Tenûhî et-Tevzerî *Fezâ'ilü Tâvûs el-Yemenî* adıyla bir eser yazmıştır. Tâvûs'un fikhî görüşleri, yüksek lisans tezi olarak İbrâhim Tâhâ İbrâhim Abdülkâdir tarafından kaynaklardan derlenip değerlendirilmiştir (bk. bibl.). Ayrıca Ahmed el-Hâc Ali Ahmed *el-İmâm Tâvûs b. Keysân ve fikhühû fi'l-mu'âmelât* (1944, Câmîatü'n-necâh el-vataniyye, Nablus), Sâmi Muhammed Hasan Deyûlî *el-İmâm Tâvûs ve ârâ'ühû fi fikhî'l-ibâdât ve'l-büyû'* (1989, el-Câmîatü'l-İslâmiyye, Medine), Ahmed Abd Ömer ed-Deylemî *Tâvûs b. Keysân ve ârâ'ühû'l-fikhîyye* (1993, Câmîatü Bağdâd), Abdullah Osman Ahmed *Tâvûs b. Keysân el-Yemânî: Merviyâtühû ve âşâruhû fi't-tefsîr* (1992, Câmîatü Ümmî'l-kurâ, Mek-

ke) adıyla yüksek lisans tezleri ve Cemâl İbrâhim Hâfiz eş-Şehâvî *Tefsîru Tâvûs* (1992, Câmîatü'l-Ezher) adıyla doktora tezi hazırlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 537-542; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 275-276; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 365; V, 123; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 455, 550, 624; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 705-711; IV, 173-174 (İndeks); İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 500-501; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 3-23; Ahmed b. Abdullah er-Râzî, *Târîhu medineti San'a* (nşr. Hüseyin b. Abdullah Amrî), San'a 1401/1981, s. 324-329; Bâcî, *et-Ta'dil ve't-tecrîh li-men harece lehû'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-şâhîh* (nşr. Ebû Lübâbe Hüseyin), Riyad 1406/1986, II, 607-608; Kâdi İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. Abdülkâdir es-Sahrâvî), Rabat 1403/1983, IV, 235; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 122; II, 320; İbnü'l-Cevzî, *Şifatü's-şafve*, II, 284-290; Nevevî, *Tehzîb*, I, 251; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 509-511; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 357-374; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 38-49; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 341; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 94; V, 8-10; Abdullah Muhammed Selkinî, *Habrü'l-ümme 'Abdullah b. 'Abbâs ve medresetühû fi't-tefsîr*, Kahire 1407/1986, s. 121-127; İbrâhim Tâhâ İbrâhim Abdülkâdir, *Fikhû Tâvûs b. Keysân*, Riyad 1424/2006, s. 13-40, 297-460, 463-532; Yûsuf el-Kardâvî, "Min a'lâmi'l-Yemen: Tâvûs b. Keysân", *ME*, XXXIV/4 (1962), s. 478-483.

ABDULLAH KAHRAMAN

TÂVÛSİYYE

(الطاووسية)

Muhammed Kâzım İsfahânî'ye
(ö. 1293/1876)
nisbetle İran'da ortaya çıkan
ve genellikle Şîa tarafından
cemaat dışı kabul edilen
Şîi tasavvuf grubu.

Şah Ni'metullâh-ı Velî tarafından kurulan Ni'metullâhiyye tarikatı Meczûb Ali Şah Kebûderâhengî'den sonra çeşitli gruplara ayrılmıştır. Mest Ali Şah diye tanınan Zeynelâbidîn-i Şîrvânî ve ardından Zeynelâbidîn Rahmet Ali Şah'la devam eden tarikat kendi arasında üçe bölünmüştür. Bunlardan biri, sade sûfi kıyafetinden ziyade gösterişli kıyafetlere düşkün olması sebebiyle "Tâvûsü'l-urefâ" lakabıyla şöhret bulan ve Saâdet Ali Şah ismiyle de anılan Muhammed Kâzım İsfahânî'ye nisbet edilen Tâvûsiyye'dir. Okuma yazma bilmeyen Muhammed Kâzım, İsfahan'dan ayrılıp Tahran'a yerleşti, hac görevini ifa ettikten sonra burada vefat etti. Ardından Hacı Sultan Muhammed Gunâbâdî Sultan Ali Şah topluluğun başına geçti. Hayatının ilk dönemlerinde çeşitli sıkıntılara mâruz kalan Sultan Ali Şah ancak on yedi yaşlarında öğ-

renime başlayabildi; Meşhed, Kerbelâ ve Necef'te tahsil gördü. Bir ara öğretimle görevlendirildiği Tahran'daki Sadr Medresesi'nde Bâbîlik'le itham edildiği için Horasan'a kaçtı. Sebzevâr'da Hacı Molla Hâdî-i Sebzevârî'nin derslerine devam ettiği esnada Tâvûs ile tanıştı ve önce onun yakını, daha sonra halifesi oldu. Topluluk her ne kadar Tâvûsiyye diye zikredilirse de bu grubun gerçek kurucusunun Sultan Ali Şah olduğu kabul edilir. Riyasetin Sultan Ali Şah'a geçmesiyle birlikte cemaatin ismi Tâvûsiyye ve Gunâbâdiyye şeklinde anılmaya başlandı. Sultan Ali Şah'ın 1909 yılında öldürülmesiyle grubun liderliği oğlu Hacı Molla Ali Nûr Ali Şah'a geçti. Bunun da 1918'de öldürülmesi üzerine liderlik oğlu Hacı Şeyh Muhammed Hasan Sâlih Ali Şah'a intikal etti. Reisliği uzun süre devam eden Sâlih Ali Şah'ın 1966 yılında vefatıyla oğlu Hacı Sultan Hüseyin Rızâ Ali Şah Tâbende topluluğun başına getirildi. Tâbende'nin 16 Ocak 1997 tarihinde ölümlüyle yerine oğlu II. Nûr Ali Şah halife oldu. Ali Şah'ın liderliği halen devam etmektedir.

Hacı Sultan Muhammed Gunâbâdî'nin, seyrü sülûkten itibaren kemal mertebesine ulaşmaya kadar müridlerin uygulaması gereken faaliyetleri üç aşamada ortaya koyduğu belirtilmektedir. Öğrencisi Şeyh Abbas Ali Keymân-ı Kazvînî, fırkanın en önemli kaynaklarından olan *Kitâb-ı Râz-gûşâ ki Pâsûh-i Pencâh Pursiş est ve Kitâb-ı Behîn Sühân ki Duvâzdeh Pursiş est* adıyla bir eser yazmıştır (Tahran 1350/1931). Bu eserde kaydedildiğine göre topluluğun asıl kurucusu kabul edilen Gunâbâdî, birinci aşamada on ikinci imamın gaybetinden sonra uyulacak merci-i taklîd olarak yalnız kendisinin bulunduğu söyler. İkinci aşamada ise imâmetini iddia edip müridlerinden imamların sadık mensuplarından beklediği itaati göstermelerini ve dünya malını terk ederek sadâkate yönelmelerini ister. Üçüncü aşamada kendini yarı ilâhî bir varlık ilân edip bütün peygamberlere ve on iki imama has mâneviyatın şahsında toplandığını, onların haleflerini ve mümessilliklerini yaptığını ileri sürer. Gunâbâdî'ye göre peygamberler ve imamlar tekrar dünyaya dönerlerse kendisinden izin almadan herhangi bir iş yapmaya yetkili değildirler. Allah'ın yer yüzündeki tek temsilcisi sıfatıyla her asrı yönlendirdiğini iddia eden Gunâbâdî kendisine vahiy geldiğini, vahiy için seçilmiş tek kişi olduğunu, yaptıklarını Allah'ın emriyle yaptığını, gizli âşikâr hiçbir şeyin ken-

di bilgisi dışında gerçekleşmediğini söylemiştir. Bu özelliklerini benimseyerek kendisine on iki yıl süreyle itaat eden bir mensubunun ilk ruhunun bir ceset gibi kesif hale geleceğini ve yeni bir ruhla kâmil insana dönüşeceğini belirterek şahsının bütün insanlık için bu kâmil insan ruhunun kaynağı olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca her devirde kendisi gibi bir kişinin bulunacağını, aksi takdirde dünyanın düzeninin bozulacağını, ona uymayanların kurtuluşu eremeyeceğini, müslümanların son nefeslerinde bile olsa kendisine uyacaklarını iddia etmiştir.

Tâvûsiyye'nin âdâb ve erkânı Ehl-i Hak fırkasına yakın bazı özellikler taşır. Tarikata girme ve biat etme esnasında izlenecek usul ve merasimde sâlik itaat etmeyi, insan severliği, gizli zikir ve on iki yıl hizmeti taahhüt ederek kaynayan bir tencere ile birlikte şeyhe bir ceviz, bir yüzük, bir sikke, bir kumaş parçası ve özel bir şekerleme sunar. Başının üstünde taşıdığı kaynayan tencerenin içinde şeyhe verilmek üzere pişirilmiş eti takdim eder. Müridlerin kılamadıkları namazları için haftada bir defa şeyhe götürülen, içinde et yemeği bulunan kaynar tencere onların hediyelerinin makbul olup günahlarının affedilmesi için bir vesile teşkil eder. Şeyh gelen müride hediyesinin kabul edildiğini bildirince kılınmayan namazların Allah katında bağışlandığına inanılır. Bu âdet tarikat mensupları arasında "niyaz" diye adlandırılır. Güçlü bir teşkilâta kavuşturulan Tâvûsiyye'nin günümüzde Meşhed yakınlarındaki Gunâbâd'ın Bîdûht bölgesinde genel merkez olarak, ayrıca cemaatin çeşitli işleri için kullanılan çok sayıda yapısı bulunmaktadır. İran'da halk tabakasından ziyade ileri gelenlere ve yönetici sınıfına hitap eden Ni'metullâhiyye tarikatı mensuplarının 350.000 civarında olduğu ve bu sayının % 50'ye yakın kısmının Tâvûsiyye / Gunâbâdiyye'ye mensup bulunduğu tahmin edilmektedir (ayrıca bk. Nİ'METUL-LÂH-ı VELİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'îk*, III, 401-403, 540-542; M. Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, New Heaven-London 1985, s. 211-215; Hamîd Ferzâm, *Tahkîk der Ahvâl ve Nakd-i Âşâr u Ef-kâr-ı Şah Ni'metullâh-ı Velî*, Tahran 1374 hş., s. 219; B. Nikitine, "Tâûsî", *IA*, XII/1, s. 62-65; a.mlf., "Tâvûsiyya", *EJ*² (ing.), X, 397-398.

MUSTAFA ÖZ

TÂVÜDÎ

(bk. İBN SÛDE).

et-TAVZÎH

(التوضیح)

Sadrüşşerîa'nın

(ö. 747/1346)

fıkıh usulüne dair

Tenkîhu'l-usûl adlı eseri üzerine

yazdığı şerh

(bk. TENKÎHU'L-USÛL).

TAY (Benî Tay)

(بنو طي)

Kahtâniler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Adını Tay b. Üded b. Zeyd'den alır; Kahtâniler'in Kehlân koluna mensuptur. Tay kabilesinin ana yurdu Güney Arabistan'da Yemen ile Tihâme arasındaki bölgedir. Taylılar, Me'rib Seddi'nin yıkılmasından sonra Ezd ve Kinde gibi kabilelerle birlikte III. yüzyılda Yemen'den Kuzey Arabistan'a göç edip özellikle Şemmer platosu ile Nüfûd çölü arasındaki bölgeye ulaşmışlar, burada Adnâniler'den Benî Esed'i mağlûp ederek onların topraklarının bir kısmına yerleşmişlerdir. Bundan dolayı bölgedeki Ecâ ve Selmâ sıra dağlarına Cebelitay adı da verilir. Tay kabilesi Gavs ve Cedîle olmak üzere iki kola ayrılır. 610 yılında kabilenin bu iki kolu arasında Arap tarihinde Fesâd savaşı diye bilinen çarpışmalar meydana geldi. Mağlûp olan Cedîle kolu topraklarını terk edip Suriye'ye gitti ve burada yine Kahtâniler'den Kelb kabilesine sığındı. Onların yardımıyla Halep ve Kinnesrîn gibi şehirlere yerleşme imkânı buldu. Ardından Gavs kolu Irak sınırını, Cedîle kolu Suriye çölünü kendine yurt edindi. Putperest olan ve Ecâ dağına yerleştirdiği Fels (Fûls, Fils) adlı puta ve diğer bazı putlara tapan Tay kabilesinin büyük bir kısmı Hıristiyanlığı benimsemiştir. Daha sonraki yıllarda büyük kısmı müslüman olan kabilenin Sa'lebe kolunun Haçlı seferlerine kadar hıristiyan olarak kaldığı, Suriye'de müslümanlara karşı Haçlılar'a yardım ettiği belirtilir. Taylılar arasında Yahudiliği seçen az sayıda kişi vardır.

İslâm'dan önce meydana gelen olaylarda önemli rol oynayan Tay kabilesi şöhreti sebebiyle Suriye kaynaklarında mutlak anlamda Arap karşılığında kullanılır. Kabilenin büyük kısmı Irak sınırında kaldığı için Lahmîler ve İran ile gerçekleştirilen ilişkiler daha önemlidir. Lahmîler'in son kralı Nu'mân b. Münzir'in Tay kabilesine mensup iki kadınla evlenerek onlarla akrabalık kurmasına rağmen Taylılar, kabile menfaatleri gereği kendileri gibi Arap olan Lah-

mîler'in yerine onların siyasi hâmisi konumundaki Sâsânîler ile birlikte hareket ettiler. Bu kabileden İyâs b. Kabîsa, 602-611 yılları arasında Lahmîler'in başşehri Hîre'de Sâsânîler adına bölge valiliği yaptı. Tarihte İran-Arap rekabetinin önemli olaylarından kabul edilen Zûkâr savaşında Taylılar'ın da içinde yer aldığı, vali İyâs b. Kabîsa kumandasındaki İran ordusu Benî Bekir kabilesine yenildi. Bu yenilgiye rağmen Tay kabilesinin büyük çoğunluğunun Arap yarımadasının Irak sınırında yaşamayı sürdürdüğü bilinmektedir.

Resûl-i Ekrem, Hz. Ali'yi 9. yılın Rebûlâhir ayında (Temmuz-Ağustos 630) bir serriye ile Tay kabilesinin yurduna gönderip Fels putunu tahrip ettirdi. Bu sırada müslümanlara karşı çıkan bazı kabile mensupları esir alınıp Medine'ye getirildi. Esirler arasında cömertliğiyle meşhur Hâtim et-Tâî'nin kızı Seffâne de bulunuyordu. Hz. Peygamber durumu öğrenince Hâtim'i överek kızını serbest bıraktı. 9 (630-31) yılında Zeydû'l-Hayl başkanlığında Medine'ye gelen heyet Resûlullah'ın huzurunda müslüman oldu. Resûl-i Ekrem onlara kıymetli hediyelerle birlikte yaşadıkları bölgeden bazı arazi ve meraları tahsis etti ve heyetin reisi Zeydû'l-Hayl'in adını Zeydû'l-Hayr şeklinde değiştirdi. Diğer taraftan Hz. Ali'nin üzerlerine geldiğini haber alıp Suriye topraklarına kaçan ve Hıristiyanlığı benimseyen Hâtim'in oğlu Adî Medine'ye giderek İslâm'ı kabul etti. Ardından Resûl-i Ekrem, Adî'yi Tay ve komşuları olan Esed kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirdi.

Daha sonra Tay kabilesinin büyük bir kısmı, komşuları ve müttefikleri Esedîler ve Gatafânîlar'la birlikte irtidad ederek peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid'e katıldı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd kumandasındaki orduyu onların üzerine göndermeden önce Hâtim et-Tâî'nin oğlu Adî'den kabilesini Tuleyha'dan uzaklaştırmak için gayret göstermesini istedi. Onun gayretleriyle Taylılar'ın pek çoğu Tuleyha'yı terk ettiği gibi Medine'den gelen Hâlid'in ordusuna katılıp ridde savaşlarında önemli hizmetlerde bulundu. Taylılar ayrıca, Hz. Ebû Bekir döneminde Adî b. Hâtim kumandasında Irak fetihlerine katıldılar ve ilk fetihlerin başarıyla tamamlanmasının ardından Bizans topraklarına yönelen Hâlid b. Velîd'e yardımcı oldular. Hz. Ömer devrinde Kûfe'ye yerleşen Taylılar daha sonra Horasan'a göç ettiler. Bazı Taylılar Humus civarına iskân edildi. Fetihlerden sonra da Taylılar'ın göçleri devam etti. Kabileye men-